

Дерячов О. П.

ПРОМІЖНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА

Передумовою успішного державотворення є природна первинна єдність демографічної спільноти, яка відчуває доцентрове тяжіння, відокремлює себе від інших і має ресурси для самостійного існування. Умовою для появи успішної держави є здатність до прогресу і конкуренції, підтримання моральної і матеріальної мотивації громадян до патріотизму. Власна історія, традиції, поглиблення національної самобутності створюють окремий важливий чинник усталеності і розвитку держави. Усе це може бути інтерпретоване водночас як прояви та чинники національної консолідації, що створює основу держави і визначає загальний рівень її ефективності та конкурентоспроможності. Водночас, сучасні умови становлення нових держав передбачають не тільки природний розвиток суспільно-політичних процесів, але й цілеспрямоване їхнє прискорення. Ця місія належить національній еліті, до послуг якої — багатоманітний міжнародний досвід і можливості

залучення зовнішньої допомоги. У перехідних країнах високо-професійна і відповідальна влада здатна зробити більше, ніж те, що може бути підтримане суспільством, прискорити його розвиток з урахуванням бачення стратегічних перспектив. Слід констатувати наявність потреби у здійсненні певного набору «непопулярних дій» не тільки у звичному соціально-економічному форматі, але й з огляду на соціокультурні, загальногромадянські, геополітичні та деякі інші аспекти національного розвитку. Це окреслює потребу в оцінці якостей влади не тільки у форматі її взаємодії з суспільством, тобто за рівнем демократичності, але й у форматі ефективності, зокрема, через порівняльний аналіз наслідків її дії.

Формально суверенна держава дуже часто може виглядати як випадковий конгломерат, що не має виразної колективної свідомості, взаємних зв'язків чи ще якихось групових ознак — окрім єдності державної влади. Коли аналізують рівень консолідованості існуючих держав, застосовують кілька груп параметрів. До базової, первинної групи, що об'єднує параметри, які можуть містити загрозу самому існуванню держави, належать такі: чи поширюється державна влада на всю територію; чи існує беззаперечне визнання того, що все населення країни є громадянами; чи існує ефективна адміністрація та інші засоби урядування¹. До цього слід додати традиційні критерії: чи існують масштабні сепаратистські та іредентистські рухи, внутрішня підтримка зовнішніх зазіхань на державну незалежність та територіальну цілісність держави. Крім того, на умови консолідації впливають такі обставини, як наявність територіальних конфліктів, нерегульованість питання кордонів. Окремий випадок — це зниження міжнародно-правового статусу держави через нерівноправну угоду з іншою державою, чи спотворену модель інтеграції, що принципово знижує її роль як міжнародного актора, змінює зміст суспільно-політичного життя, модель національного розвитку. Глобалізація додатково актуалізує питання якості державності, адже недостатня контрольованість певних територій та ресурсів зачіпають інтереси широкого кола міжнародних акторів не тільки з огляду на безпеку, але й щодо вільного пересування, забезпечення прав людини, ведення бізнесу.

Хронічна слабкість державної влади характерна для кількох десятків країн, переважно розташованих у Тропічній Африці та на Середньому Сході. Вони закономірно є лідерами за масштабами корупції, а деякі з них, — плацдармом поширення тероризму.

В них майже не працює судова система та система соціального обслуговування й захисту, а влада на місцях зазвичай не є легітимною. Нездатність урядів таких країн до врегулювання проблем створює підстави для міжнародного втручання різного характеру та масштабів. Отже, неефективна влада створює серйозну загрозу суверенітету. Існує ризик поповнення їхніх лав за рахунок окремих нових незалежних країн пострадянського простору. Головно це стосується країн Центральної Азії, але й Молдова та Грузія мають серйозні труднощі у забезпеченні територіальної цілісності та у вирішенні інших успадкованих проблем. У більшості країн регіону виникли чи набули розвитку особливі внутрішні явища, здатні серйозно дестабілізувати політичну, економічну та гуманітарну ситуацію. Серед них: дезинтегрованість, наявність проявів сепаратизму, територіальні суперечки, масштабна міграція².

Якщо оцінювати ставлення до пострадянських держав, то щодо частини з них і на Заході, і в Росії існують серйозні сумніви у наявності в них стратегічних перспектив. Ставлення до них як до зони та джерела нестабільності на практиці породжує особливі підходи до оцінки їхнього внутрішнього розвитку. При цьому у даному випадку йдеться не стільки про подвійні стандарти, скільки про реалізм, про вимушене визнання того, що передумов демократизації не існує і авторитаризм має сприйматися як менше зло, прийнятна альтернатива безладу та радикалізації. Можна стверджувати, що Україна не має масштабних проблем, характерних для хронічно слабких держав. Проте, вона стикається з окремими проявами, симптомами та ризиками їхнього виникнення. Тож оцінка стану її державності в такому форматі є виправданою і доцільною, тим більше, що геополітичне розташування само по собі підвищує вимоги як з огляду на партнерську привабливість, так і щодо здатності самостійно вирішувати власні проблеми і забезпечувати стабільність та прийнятні умови ведення бізнесу і забезпечення прав громадян, дію правових норм, узгоджених в форматі Ради Європи та ОБСЄ.

Після вісімнадцяти років державотворення країна ще не вирішила значну кількість стартових проблем, аби досягти ознак сучасної усталеної держави. Вона уникла найбільш небезпечних загроз, пов'язаних з недостатньою стиглістю передумов становлення державності. Водночас країна залишається вразливою з огляду на низькій рівень і недостатню органічність внутрішнього розвитку загалом і функціонування державних інституцій, зокрема. Не слід

заперечувати, що час не був втрачений: саме перебування в складі окремої незалежної держави сприяло переформатуванню самоусвідомлення громадян, суспільно-політичних процесів, пріоритетів та орієнтацій еліти. Проте, такі процеси не набули теоретично можливої інтенсивності і цілеспрямованості внаслідок того, що сама держава цього не забезпечила.

Коли ми говоримо про належну організацію як атрибут ефективності влади, то передовсім звертаємо увагу на правову забезпеченість її діяльності, якість кадрового наповнення керівних структур, зміст програмних документів. Тобто виходимо з того, що влада діє у достатньо впорядкованому і сприятливому (готовому до належного реагування та ініціативних дій) соціально-політичному середовищі і має турбуватися головню про взаємини з опозицією та відповідальність перед громадянами. Водночас, існують важливі чинники, які стосуються країни в цілому і суттєво впливають на якість влади незалежно від її ідейно-політичних характеристик, на базові умови її функціонування. Це особливо стосується держав, що перебувають в стадії становлення та здійснюють транзит від одного суспільного ладу до іншого, або перебувають у стані суспільно-політичної невизначеності. Україна, без сумніву, належить до таких держав.

Для вірного розуміння проблем становлення української державності слід приділити окрему увагу історичним та геополітичним умовам. При тому, що загалом формування нових незалежних держав внаслідок розпаду союзних утворень має свої особливості, доводиться констатувати, що три приклади, які стосуються Європи, мають суттєві відмінності. Цілком цивілізованим, безконфліктним та ефективним був процес ліквідації Чехословаччини. Без сумніву цей випадок був найпростішим, але вирішальну роль мала висока політична культура національних еліт Чехії та Словаччини, що забезпечило оптимальні умови існування нових національних держав і нормальні стосунки між ними. Процес розпаду СФРЮ мав конфліктний характері, став предметом міжнародного втручання. Проблеми, з ним пов'язані, розтягнулися вже на два десятиріччя і неодноразово призводили до міжнародного втручання. Усі шість союзних республік продемонстрували різні сценарії унезалежнення і більшість з них досі має серйозні внутрішні проблеми і особливий міжнародний статус. Крім очевидних глибоких культурно-історичних, конфесійних відмінностей, які додавалися до проблем міжетнічних відносин, ускладнення мають причину, яка

є важливою для даного дослідження. Йдеться про особливу роль найпотужнішої держави цього простору — Сербії — і про фактичний рівень готовності окремих республік до повноцінної державності. Готовність Словенії повною мірою скористатися шансом на незалежність і здатність Хорватії вчасно артикулювати і захищати власні національні інтереси є прикладами, які допомагають зрозуміти чого бракувало провідникам України у вирішальний період демонтажу СРСР. На пострадянському просторі не сталося конфліктів, подібних балканським, міжнародне втручання стосувалося тільки питання про майбутнє стратегічних озброєнь, але це не є доказом того, що тут розлучення відбулося цивілізовано. Еліти союзних республік не були готові до того, аби сформулювати власне бачення умов забезпечення національних інтересів.

Якість суверенітету також вимірюється здатністю ефективно контролювати територію, виконувати міжнародні зобов'язання, захищати національні інтереси, права своїх громадян за кордоном. Не слід обходити увагою, що становлення української держави не завершено у деяких важливих аспектах. Скажімо, присутність іноземних військ, перебування поза державним контролем важливих об'єктів, зокрема навігаційних і геодезичних, не є результатом вільного вибору, а реалією, успадкованою від минулого, позбутися якої Україна не змогла за браком потуги. Найбільш суттєвими проявами того, що чинники державності працюють неповноцінно, є наступні. Статус і перспективи державності довгий час залишалися не до кінця з'ясованими через наявність СНД і того комплексу відносин на пострадянському просторі, який складає феномен «близького зарубіжжя». Залишається якісно різним режим старих та нових державних кордонів. Проблеми делімітації та демаркації кордонів з Білоруссю та Росією не вирішуються тривалий час не тільки через позицію Мінська та Москви. Очевидною є неготовність Києва діяти так, як це зробили в питанні кордонів Естонія, Латвія та Литва. Встановлення сучасного режиму східних кордонів дозволило цим країнам увійти до Шенгенської зони, тобто завершити інтеграцію до єдиного європейського простору. Стан українських кордонів з одного боку не сприяє внутрішній консолідації та формуванню політичної нації, з іншого — він наразі не тільки обмежує країну в реалізації інтеграційних планів, зокрема у впровадженні безвізового режиму з країнами ЄС, але й наражає її на ризики, пов'язані з масштабною і недостатньо контрольованою міграцією.

Геополітичне розташування, про переваги якого багато пишуть та говорять як фахівці, так і політики, є безпосередньою причиною перетворення України на країну, де концентруються ризики міграційних процесів. Вони суттєво розрізняються за походженням та характером впливів. Основним мав би стати обмін населенням між новими незалежними державами, що утворилися на пострадянському просторі. Успішна держава повинна б мати позитивне сальдо у такому обміні, стати привабливою й для представників діаспори з далекого зарубіжжя. Гіпотетично можна було розраховувати на те, що на батьківщину прибудуть не стільки вимушені переселенці, скільки підприємливі дієздатні громадяни, здатні сприяти економічному, науково-технічному та культурному піднесенню країни. Цього досі не відбулося, натомість даються взнаки негативні прояви міграції. Внаслідок еміграції країна втратила і продовжує втрачати цінний людський потенціал. Залишається невирішеною належним чином проблема забезпечення прав та інтересів кримських татар, що повернулися в Україну, їхньої органічної інтеграції. Стихійно, невпорядковано, без належної прозорості та правового забезпечення розгортається трудова міграція українських громадян. Безпосередньо з режимом кордонів пов'язане те, що країна стала транзитною для мігрантів третіх держав, що прагнуть потрапити до Європи і потребує міжнародної допомоги для забезпечення належного контролю та функціонування системи реадмісії. Найсерйознішою для країни, особливо з урахуванням загальної демографічної ситуації, є проблема безконтрольного осідання мігрантів на постійній основі. За експертними оцінками, чисельність нелегальних іммігрантів наближається до 1 млн. осіб. Переважно це вихідці з пострадянських країн — Молдови, Узбекистану, Вірменії, Азербайджану, Таджикистану, Грузії, Росії (більшість — чеченці), а також з Індії, Китаю, Туреччини, Пакистану, Бангладеш, В'єтнаму³. Очевидно, що їхня роль в економіці є суперечливою, а перспективи органічної соціокультурної інтеграції є сумнівними. І хоча Україні за питомою часткою мешканців, що мають іноземне походження, далека від таких лідерів, як ОАЕ, Ізраїль, чи Швейцарія та Австралія⁴, вона, на відміну перелічених держав, практично не має бачення майбутнього і адекватної політики в цьому питанні, яке безпосередньо стосується національної безпеки і стратегічних перспектив. Важливою складовою комплексу проблем, пов'язаних зі статусом та самоідентифікацією окремих груп населення є явище

фактичного, не передбаченого законодавством, подвійного громадянства.

Базовим внутрішнім чинником ефективності влади є забезпеченість акумуляції та здатність раціонального використання ресурсів. Зокрема, це визначається рівнем збору податків; для місцевої влади відповідне значення має стан комунальних платіжів. Такі показники лише на перший погляд безпосередньо залежать від поточних дій влади. Насправді, вони мають інерційну природу і відбивають загальний стан суспільства та налагодженість економічних відносин між владою та громадянами. Так само, й таке явище, як тіньова економіка, може бути і результатом свідомої бездіяльності влади, і її беспорядності. Так чи інакше, її масштаби, тобто пропорції публічно контрольованої, напівлегальної та криміналізованої економіки, вимірюють рівень дієздатності влади.

Економічну кризу чи значний спад на початку трансформаційного періоду пережили всі постсоціалістичні країни. В Україні криза була особливо глибокою і тривала чи не найдовше, повернення до докризового рівня за обсягом валового внутрішнього продукту ще не відбулося. Для країн ЦСЄ та Балтії середній показник ВВП 2006 р. у порівнянні з 1989 р. становить 142%. Для країн субрегіону Південно-Східної Європи цей показник становить 104%, для країн СНД та Монголії, — 94%, а для України — 63%⁵. Саме за стартовий період незалежності Україна втратила значну частину економічного потенціалу і з середньо розвиненої європейської країни перетворилася на одного з аутсайдерів континенту з неспівставно низьким рівнем життя. Тут криються й основні причини масштабної депопуляції. При цьому міжнародні інституції фіксують притаманне саме Україні явище: людський розвиток відстає від рівня доходів, тобто наявний той факт, що потенціал країни використовується не на користь громадян. Так, наприклад, за даними Програми розвитку ООН, Україна за рівнем ВВП на душу населення приблизно на чверть випереджає Албанію, але помітно відстає від неї за індексом людського розвитку⁶. Якщо врахувати роль тіньових доходів у підвищенні рівня життя значної частини населення, то невідповідність двох показників засвідчить не тільки катастрофічне руйнування соціальної сфери, а й хронічну неспроможність чи неналаштованість влади протидіяти цьому. Очевидно, це багато що говорить про природу влади та її роль у національному розвитку.

Ще один важливий показник, який зазвичай взагалі не враховується, — необхідність перегляду об’єктивних можливостей державної влади. Україні у спадщину від радянських часів дісталася традиція «важкої держави», тобто іманентна гіперболізація ролі та функцій влади, її претензії на те, щоб все контролювати і номінально за все відповідати. Це, зокрема, є однією з базових причин поширення реальної безвідповідальності. Перегляд можливостей держави породжує її перевантаження зобов’язаннями, збільшує число тих сфер, в яких мали б діяти ринок, самоврядування, ініціатива громадян і де сама вона приречена на неуспіх. Крім того, така концепція державної влади породжує два масштабні негативні феномени. Перший — бюрократизація, тягіння до ручного управління, нівелювання ролі законів, права; другий — закріплення державного патерналізму і заохочення масового утриманства. В Україні погодинна оплата праці є надто низькою порівняно з країнами Євросоюзу і становить менше 1 євро, тоді як середні погодинні витрати на оплату праці в промисловості країн ЄС у 2005 р. становили від 10.60 євро в Португалії, 14.37 — в Греції, 15.22 — в Іспанії і понад 30 євро/єкю в Бельгії, Данії та Люксембурзі при середньому показнику по ЄС — 19.91 євро/єкю⁷. Купівельна спроможність українців, за даними щорічного дослідження *GfK Purchasing Power Europe 2007/2008*, є передостанньою у Європі. Вона оцінена у 1487 євро на людину. Середній показник на 40 країн становить майже 12 тисяч євро. Білорусь посіла 37-ме місце (1,764 євро), Молдова — останнє (685 євро)⁸.

Таблиця 1

Показники критеріїв політичної та економічної трансформації⁹

	ІС*	СД	ПУ	ВП	СД	ПСІ	РІТ	СЕР	ОР	ВЦ	ПВ	РБ	РЕ	СР	РЕТ
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Словацьчина	9,06	10,0	10,0	9,0	9,5	7,5	9,20	9,0	10,0	9,5	10,0	8,0	9,0	8,0	8,93
Литва	9,02	10,0	10,0	9,3	9,5	7,5	9,25	8,0	9,5	10,0	10,0	7,5	9,0	7,5	8,79
Польща	8,90	9,8	9,8	9,3	9,5	7,8	9,20	8,0	9,8	9,5	9,0	8,0	8,0	8,0	8,61
Хорватія	8,71	9,5	10,0	8,3	9,5	8,3	9,10	8,0	8,8	9,5	8,5	8,0	8,0	8,0	8,32
Болгарія	7,98	9,3	9,3	7,8	9,0	7,0	8,45	6,0	8,5	9,0	8,5	7,5	7,0	6,0	7,50

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Болгарія	7,98	9,3	9,3	7,8	9,0	7,0	8,45	6,0	8,5	9,0	8,5	7,5	7,0	6,0	7,50
Румунія	7,89	9,3	9,0	7,3	8,5	7,0	8,20	6,0	8,0	9,0	8,5	7,5	8,0	6,0	7,57
Україна	6,96	8,0	7,8	7,0	6,5	6,3	7,10	6,0	6,8	8,5	6,5	6,5	8,0	5,5	6,82
Туреччина	6,92	7,8	7,0	6,3	8,0	6,3	7,05	5,0	7,0	8,0	8,0	6,0	8,0	5,5	6,79
Росія	6,14	7,5	6,0	4,8	5,5	4,8	5,70	6,0	6,0	9,5	5,5	5,5	9,0	4,5	6,57
Грузія	5,73	5,3	7,5	6,5	7,0	4,3	5,36	4,0	5,0	9,0	5,0	4,0	6,0	5,0	5,36
Казахстан	5,48	8,5	2,8	4,0	2,0	3,7	4,18	6,5	6,5	9,0	7,0	5,0	9,0	5,0	6,79
Молдова	5,06	6,5	6,8	4,8	4,5	4,5	5,40	3,0	5,0	6,5	5,5	4,0	5,0	5,0	4,71
Білорусь	4,47	8,3	3,0	3,3	2,0	3,3	3,97	7,0	4,8	3,5	2,5	7,0	5,0	5,0	4,96

* Скорочення: ІС — індекс статусу (сукупні результати трансформацій); СД — стан державності; ПУ — політична участь; ВП — верховенство права; СДІ — стабільність демократичних інститутів; ПСІ — політична і соціальна інтеграція; РПТ — результати політичних трансформацій; СЕР — рівень соціально-економічного розвитку; ОР — організація ринку та конкуренції; ВЦ — волюта та ціноутворення; ПВ — приватна власність; РБ — режим благополуччя; РЕ — розвиток економіки; СР — сталість розвитку; РЕТ — результати економічних трансформацій.

Показники Табл. 1 виявляють слабкі місця політики реформ і особливості розбіжностей між країнами, що перебувають на різних стадіях трансформацій. Лідери загального рейтингу мають більші проблеми з економічними перетвореннями, ніж з політичними. Розбіжності серед представлених країн в економічному реформуванні є меншими, ніж в політичному, що може бути пояснено наявністю більш універсальних як внутрішніх, так і зовнішніх стимулів та меншою залежністю від ідеологічних настанов. Відставання результатів політичних трансформацій у порівнянні з економічними як правило є наслідком свідомої відмови від такого шляху розвитку. У нижній частині таблиці, побудованій на основі сукупних результатів трансформацій, закономірністю є кращі показники економічних реформ; винятки — Грузія і Молдова, які мають проблеми зі станом державності. Україна виокремилася

серед країн пострадянського простору: вона не надто поступається наймолодшим членам ЄС, але приєднатися до компанії країн ЦСЄ та Балтії їй найближчим часом буде важко. Передовсім це визначається характером найважчих завдань: забезпечення стабільності демократичних інституцій, політичної і соціальної інтеграції, підвищення рівня соціально-економічного розвитку. До того ж є підстави вважати, що певні успіхи України є переважно наслідком активних суспільно-політичних процесів останнього періоду, а не цілеспрямованих дій влади. Не випадково показники країни щодо ефективності державного менеджменту є низькими — такими, що помітно відокремлюють її від європейської спільноти.

Таблиця 2

Показники критеріїв ефективності менеджменту¹⁰

	ІМ*	РС	РЗМ	МС	ФК	ЕВР	ЗК
1	2	3	4	5	6	7	8
Словаччина	7,32	1,4	9,0	10,0	8,8	8,0	9,3
Литва	7,00	1,9	8,5	9,7	8,8	7,3	8,3
Хорватія	6,88	2,5	8,3	9,0	8,0	7,3	8,7
Латвія	6,78	2,6	8,1	9,3	8,2	6,7	8,3
Туреччина	6,52	5,0	7,3	8,3	6,7	6,3	8,0
Болгарія	6,51	3,1	7,7	8,7	8,4	6,7	7,0
Польща	6,36	1,9	7,8	8,7	8,3	6,7	7,3
Румунія	6,33	3,8	7,3	8,0	7,3	6,7	7,3
Грузія	5,91	5,9	6,5	7,3	6,7	5,7	6,3
Україна	4,69	3,9	5,4	6,7	5,3	4,3	5,3
Казахстан	4,13	4,5	4,7	5,7	4,5	4,3	4,3
Росія	3,84	4,1	4,4	4,7	4,3	4,0	4,7
Молдова	3,50	6,1	3,8	5,0	4,3	3,0	3,0
Білорусь	2,74	4,4	3,1	3,3	2,5	4,3	2,3

* Скорочення: ІМ — індекс менеджменту; РС — рівень складності; РЗМ — результати застосування менеджменту; МС — міжнародна співпраця; ФК — формування консенсусу; ЕВР — ефективність використання ресурсів; ЗК — здатність до керування

Ще одним показником, що характеризує рівень успішності перетворень у напрямку демократії та ринкової економіки, є індекс менеджменту, який характеризує успішність урядування за

останні два роки. Тут Україна має 4,69 балів і посідає лише 65 місце, відстаючи від таких представників пострадянського простору, як Грузія та Вірменія. Рівень складностей урядування оцінюється у незначні 3,9 балів. Цей показник визначається з урахуванням умов реалізації політичного лідерства, дієздатності громадянського суспільства, наявності серйозних етнічних, релігійних та соціальних конфліктів, рівня валового внутрішнього продукту на душу населення, рівня освіти, стан державності та впровадження верховенства права¹¹.

Якості державності виявляються також в тому, чи забезпечується верховенство загальнонаціональних пріоритетів в економічних питаннях і чи пристосований владний механізм до ефективного менеджменту. Економічна система держави, її економічний потенціал сильно постраждали внаслідок неналежного реструктурування системи власності. Значна частина національних ресурсів опинилася в руках специфічних власників, які, по-перше, не завжди і не обов'язково узгоджують свої дії з інтересами країни, а по-друге, безпосередньо впливають на владу та державну економічну політику. Все це суттєво спотворює систему влади, орієнтацію її діяльності та суспільно-політичну роль. Нарешті, констатуємо, що в політичній практиці переважає прагнення не ефективності влади, а розширення її масштабів. Ставка на привілеї, на збереження тіньових схем мають наслідком зацікавленість впливових груп еліт у гальмуванні демократичних і ринкових реформ. Глибина проблем переплетіння влади і бізнесу є такою, що йдеться не про здатність влади тримати великий капітал в межах закону, а про те, як змусити саму владу, що має недостатньо цивілізовану природу і переважно обслуговує інтереси крупного бізнесу, захищати національні інтереси. За таких умов важко сподіватися на належну ефективність державного механізму. Закономірно і показово, що Україна залишається аутсайдером у реформуванні економічної сфери і за рівнем конкурентоспроможності.

Особливо слід виділити відставання за показником свободи ведення бізнесу, в чому ми поступаємося навіть Білорусі. Вочевидь в країні діють потужні чинники, що гальмують становлення ефективного приватного підприємництва¹². Загалом, якщо зважити на дані таблиці, то доводиться зробити висновок, що мають місце не тільки наслідки слабкої нормативної бази, але й поширена практика втручання чиновництва, ознаки того, що зафіксовані обмеження стосуються не всіх. Найбільш впливові представники

бізнесу не тільки не потерпають від браку економічної демократії, але й зацікавлені в збереженні такої ситуації: адже вона є основою системи привілеїв — їх конкурентних переваг. Очевидно, що такі переваги послабляють саму країну як міжнародного актора і суттєво гальмують процеси інтернаціоналізації вітчизняного бізнесу. Переплетіння інтересів великого бізнесу і державного менеджменту, їхнє замикання один на одному гранично послаблюють їхню здатність представляти інтереси країни за правилами, що встановлені міжнародної спільнотою. Це так само закладає умови підживлення корупції, перетворює її на складову економічної системи держави.

Таблиця 3

Рівень корупції «Transparency International Corruption Perceptions Index»¹³

Країна рік	2006		2005		2002		1998	
	Рей- тинг*	Ін- декс**	Рей- тинг	Ін- декс	Рей- тинг	Ін- декс	Рей- тинг	Ін- декс
Іспанія	23	6,8	23	7,0	20	7,1	23	6,1
Литва	49	4,7	44	4,8	36	4,8	–	–
Словаччина	49	4,7	47	4,3	52	3,7	47	3,9
Туреччина	60	3,8	65	3,5	64	3,2	54	3,4
Польща	61	3,7	70	3,4	45	4,0	39	4,6
Хорватія	69	3,4	70	3,4	51	3,8	–	–
Румунія	84	3,1	85	3,0	77	2,6	61	3,0
Україна	99	2,8	107	2,6	85	2,4	69	2,8
Казахстан	111	2,6	107	2,6	88	2,3	–	–
Росія	121	2,5	126	2,4	71	2,7	54	3,4
Білорусь	151	2,1	107	2,6	36	4,8	47	3,9

* Місце країни за рівнем корупції у порівнянні з іншими від кращого стану до гіршого. У 2006 р. досліджувалось 163 країни, у 2005-му, — 158, у 2002-му — 102, у 1998-му, — 85.

** Індекс відображає сприйняття (оцінку) рівня корупції підприємцями та аналітиками за 10-бальною шкалою, де 10 дорівнює відсутності корупції, а 0 — тотальну корумпованість.

У звіті *Дому Свободи*, присвяченому Україні, серед критеріїв, за якими оцінюються перебіг змін у транзитних країнах,

найгіршими, поряд з урядуванням, є показники рівня корупції, які з 2003 р. не знижувалися¹⁴. Як бачимо, нові демократії суттєво відстають у приборканні корупції, але майже всі вони, на відміну від України, демонструють позитивну динаміку в цьому питанні. В Україні рівень корупції залишається високим протягом багатьох років, незважаючи на постійні спроби різних урядів змінити ситуацію. Не дали результатів і зусилля Президента Віктора Ющенка, який приділяв цьому питанню особливу увагу. Розпочаті у 2005 р. розслідування і порушені кримінальні справи не мали жодних правових наслідків. За оцінками консорціуму неурядових аналітичних центрів, зусилля переважно концентрувалися на боротьбі з проявами, а не з причинами корупції. Не було виявлено наполегливості у створенні ефективних механізмів і посиленні нормативної бази. Загалом дії на цьому напрямі були залежними від політичної кон'юнктури. Нарешті, «антикорупційні зусилля влади були значною мірою нівельовані також «корупційним скандалом» у її власному середовищі...»¹⁵. Не досяг обіцяного і другий уряд Віктора Януковича. За даними експертного опитування Центру соціологічних і політичних досліджень «Соціовимір» та Інституту економічних досліджень і політичних консультацій, найнижчі оцінки були виставлені за боротьбу з корупцією (96% опитаних) та з тінізацією економіки (92%). Невисоку оцінку отримала робота уряду щодо поліпшення інвестиційного клімату та податкової політики¹⁶. Період другого уряду Юлії Тимошенко приніс часткові результати щодо обмеження корупції на митниці, в деяких інших відомствах, але для системної боротьби з цим явищем забрало узгодженості дій гілок влади.

У 2007 р. Україна вперше увійшла до щорічного рейтингу конкурентоспроможності Інституту розвитку менеджменту в Лозанні і посіла в ньому 46-е місце серед 55 країн, що досліджувалися. Серед показників, за якими Україна програє найбільше, вказані ті, що характеризують економічне середовище в цілому: рівень інфляції, обсяги прямих іноземних інвестицій. Найсерйознішими проблемами названі незавершеність структурних реформ, брак механізмів захисту прав власності, політичну нестабільність, регуляторні обмеження ефективної діяльності компаній. За висновками експертів Інституту, Україна перебуває на межі між країнами, що втрачають позиції в сфері конкурентоспроможності, та країнами, що активно підвищують свої відповідні показники¹⁷. Опитування, проведене серед підприємців, визначило, що найбільшими

перешкодами для ведення бізнесу в Україні є політична нестабільність, корупція та податкове регулювання¹⁸. В Комісії ЄС обґрунтовано вважають, що прогрес у демократичних перетвореннях «уповільнюється через наявність притаманної Україні корупції, яка є головною перешкодою її розвитку та економічного зростання, а також через брак незалежного судочинства»¹⁹. Очевидно, що організація влади, її якість, є ключовим питанням для розвитку незалежної держави.

Переформатування влади в процесі унезалежнення відбувалося в такий спосіб та за такого набору можливостей, що особливого впливу набули групи, які були орієнтовані на корисливе використання правового вакууму. Паралельно з розбудовою державних інституцій і формування виокремленої з союзного комплексу економічної системи, розгорнувся процес непрозорої приватизації як влади, так і матеріальних ресурсів. За умов безконтрольності з боку суспільства цей процес набув величезних масштабів і вирішальним чином вплинув на якісні характеристики національної державності, зміст і спрямованість дій влади.

Українська держава та суспільство досі перебувають у пошуку ціннісних засад надійних інституційних механізмів. Доводиться констатувати, що дві спроби визначення довгострокової загальнонаціональної стратегії розвитку у перші роки незалежності і після помаранчевої революції не дали остаточного результату. Питання повноцінного представництва інтересів громадян та дієздатності влади залишаються невіршеними, процес демократизації пригальмовує, національна конкурентоспроможність залишається здебільшого нерозкритою. Складні внутрішні процеси суттєво обтяжують просування країни на шляху до Європи, конкретно ускладнюють її міжнародне становище. На прикладі України перевіряється можливість модернізації пострадянського простору, ефективність демократичного урядування, врешті, переваги демократичного ладу у порівнянні з авторитарним.

Ситуація, що склалася протягом 2008 р., виявила масштаби ендогенних вад українського політичного класу. Найбільш концентровано вони полягають у гіпертрофованому прагненні влади. Права та привілеї абсолютно переважають обов'язки, функції врядування, обслуговування суспільних потреб розглядаються переважно як спосіб зміцнення позицій у владі. З цих причин досі не може утвердитись інститут опозиції, рухливими і непевними є межі між політичними силами і нестійкість їхніх союзів. Водночас моральна

деградація, корпоратизація владних структур, їхнє функціонування поза правом, сягнули таких масштабів і такої вкоріненості, що перетворюються на серйозну суспільну загрозу. Коріння суспільної кризи — не стільки у падінні виробництва й зубожінні населення, скільки у втраті керованості, здатності і налаштованості впливати на ситуацію відповідно до суспільних інтересів.

¹ www.bertelsmann-transformation-index.de/fileadmin/pdf/BTI_2006_brosch_re_GB.pdf

² <http://www.fundforpeace.org/programs/fsi/fsindicators.php>

³ Див.: В Україні мільйон нелегалів. Коментарії: знати і розуміти. Київ Weekly, # 06(66), 16 лютого 2007. — С. 21.

⁴ Див.: Human Development Report 2004. Cultural liberty in today's diverse world. Published for the United Nation's Development Program. — P. 87–88. http://hdr.undp.org/en/media/hdr04_complete.pdf

⁵ Там само.

⁶ http://hdrstats.undp.org/countries/country_fact_sheets/cty_fs_UKR.html

⁷ Eurostat. Europe in Figures. Eurostat Yearbook 2006-07. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1090,1&_dad=portal&_schema=PORTAL

⁸ <http://media.ua.com.ua/detail/31536>

⁹ http://www.bertelsmann-transformation-index.de/fileadmin/pdf/BTI_2006_Detailed_Ranking.pdf

¹⁰ Там само. Методику оцінки та зміст показників див.: http://www.bertelsmann-transformation-index.de/fileadmin/pdf/BTI_2006_Brosch_re_GB.pdf

¹¹ Там само.

¹² Детальніше див.: Україна на роздоріжжі. Уроки з міжнародного досвіду економічних реформ. За редакцією Аксеня Зіденберга і Лутца Хоффмана. К., 1998. — С. 8–15.

¹³ www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi

¹⁴ Country Report. Ukraine. <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=47&nit=409&year=2006>

¹⁵ Рік діяльності нової влади: погляд неурядових аналітичних центрів // Національна безпека і оборона. — 2005. — № 12. — С. 47.

¹⁶ <http://www.glavred.info/archive/2007/12/03/170713-0.html>

¹⁷ http://compete.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=194&Itemid=53

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Україна — ЄС: від Плану дій до Посиленої угоди. / Ukraine — EU: from the Action Plan to an Enhanced Agreement. Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, Інститут Європи Університету Цюріха. — К., 2007. — С. 108.